

А. М. Нароўская
(Мінск)

Унутраная планіроўка і прадметы інтэр'ера жылля Панямоння (XVI –XVIII стст.)

Аб унутранай планіроўцы і абсталяванні традыцыйнага жылля беларусаў Панямоння XVI–XVIII стст. існуе мала звестак. Першыя пісьмовыя звесткі аб селішчах, у якіх печы тапіліся «па-беламу» і «па-чорнаму», адносяцца да XVI ст. У будынках, якія ацяпляліся «па-чорнаму», жыла прыслуга, з чаго можна выказаць здагадку, што сельскае жыллё ў сваёй пераважнай масе было курным, паколькі да рэформы 1861 г., напрыклад, у Гродзенскай губерні з 47 тыс. памешчыцкіх сялян толькі 13% мела ў хатах «белыя печы» [1, с. 433].

Аб становішчы магнацкіх сядзіб маецца значна больш звестак – апісанне ўнутранай планіроўкі княжацкага жылля, хатняй маёмасці. У дакументах адзначаецца, што ў XVI ст. побач «с побеленными печами ставили кафельные (“поливаные”) печи зеленого или серого цвета с выведенным на верх крыши дымоходом» [8]. Для ацяплення памяшканняў ставіліся печы тыпу галандскіх. Нярэдка адна печ ацяпляла два сумежныя памяшканні. У шматпакаёвых асабняках з вялікай колькасцю печаў у сенцах ставіліся шырокія коміны, у якія збіраўся дым з усіх печаў.

Цікавым з'яўляецца поўнае апісанне інтэр'ера святліцы маёнтка Здятлы князя Канстанціна Астрожскага, якое адносіцца да XVI ст.: «...дом великий долгий при земли, у котором светлиц две об одних сенях наровни, печи добрые поливаные, оболоны у столовой светлицы шкляные... лавы около, помост дощёный на земли, ...столов в ней тринадцать, лавок пять; а у другой светлицы оболон нет, одно только лавы, а печь добрый...» [5].

Не менш цікавым з'яўляецца апісанне інтэр'ера двара ў Смаргоні, які належаў князю Карлу Радзівілу: «Из сеней налево вход в столовую комнату. Сосновый стол с подножками, к которому в конце прикреплен табурет. Одна длинная скамейка простой работы, 7 кресел с подлокотниками. Старая печка из зеленых изразцов, в которую спереди вставлены 3 изразца. Возле нее кирпичная побеленная труба с железной вьюшкой, соединенная с большой трубой. Из этой комнаты в альков – дверь столярной

работы. Пол дощатый. Из алькова в боковую комнату...» [13, арк. 1].

У інвентары маёнтка Цялесніцы Брэсцкага ваяводства за 1576 г. зафіксавана наступнае: «комин в сенях один глиняный, до которого з светлиц двох, а с коморы одной коминки малые три уведены...» [3]. Характэрнымі прыкладамі падобнага роду фіксацый з'яўляюцца наступныя: «...в сенях тое светлицы комин мурованный...» [6]. Размяшчэнне коміна ў сенцах ужо ў XVI ст. сведчыць аб пэўным кірунку эвалюцыі жылля.

Аналіз дакументаў паказвае, што пералік прадметаў інтэр'ера, якія ў гэты перыяд існавалі ў інтэр'еры жылля, быў даволі шырокі. У рамках пытання асаблівага разгляду патрабуе такі прадмет інтэр'ера, як лавы, якія ставіліся ўздоўж сцен у багатых магнацкіх асабняках: «в избе лавы вколо...» [10, с.63], «у светлицы лавы вколо» [6], «во всем том дому ...лав шесть, лавок малых пять» [3], «одна длинная скамейка простой работы, 7 кресел с подлокотниками» [13, арк. 1], «...зедлей обтянутых 7, лав больших 6, зедлей поединичных 10» [14, арк. 15].

Звяртаюць на сябе ўвагу шматразовыя згадкі пра сталы: «стол столярной работы окрашенный желто» [11], «у столовой светлицы ...столов тринадцать» [5], «столов в комнатах 5, столов меньших 10, столов больших 6... столик малый 1» [14, арк. 15].

Сталы выраблялі з дошак розных парод дрэва: дуба, хвоі і ліпы: «...сосновый стол з подножками, к которому в конце прикреплен на петлях табурет» [14, арк. 1], «в тех светлицах великих столов дубовых долгих четыре, а в боковой светлице стол работы столярское один, з скрынею замчистою» [4], «светлочка... стол липовый один...» [6].

Шматлікія згадкі пра паліцы: «полица и судник один» [12], «у порога 2 полки с планками, а над дверью в клеть, наверху, настил для хранения настоек» [13, арк. 2].

Сустрадаецца таксама інфармацыя і аб іншых прадметах інтэр'ера: «пол полати на досок намощены» [12].

Унутранае абсталяванне сядзібных дамоў было даволі дасканалым. Падлога («памост») і сталі («повала», «пулап», «столеванне»), як правіла, былі дашчаныя (цясовыя). Напрыклад: «изба белая...в ней стены шклютованы...» [11]. Аналагічныя звесткі даюць нам архіўныя матэрыялы: «потолок строганный, пол дощатый» [13, арк. 2 адв]. У больш багатых дамах сцены абівалі тканінамі: «...в той избе две стены сукном чорным обиты» [8].

Дашчаныя дзверы, згодна архіўных (ці інвентарам) матэрыялаў, звычайна рабілі на жалезных завесах, з жалезнымі зашчэпкамi, нярэдка з вісячымі і ўнутранымі замкамі. « Из этой комнаты в альков – дверь столярной работы... Из этой горницы в комнату ведет дверь на продолговатых железных петлях с 2 пробоями» [13, арк.1]; «двери на завесах и зацепки есть»; «из сеней влево до покою первого идет дверь столярной работы, на завесах».

Для магнацкіх маёнткаў XVI ст. быў характэрны дробны аконны пераплёт з волава або жалеза. Аналіз крыніц сведчыць, што для больш позняга часу характэрны аконны пераплёт з дрэва: «2 застекленных окна в деревянных рамах с 8 створками» [13, арк. 3].

Вельмі нязначныя звесткі інвентароў аб асвятленні жылля. Письмовыя помнікі перыяду феадалізму, якія дайшлі да нас, даюць некаторыя звесткі аб асвятленні жылля лучынай. У інвентары маёнтка Васишек Мінскага ваяводства пры пералічэнні начыння называецца «железо, на котором лучину раскладывают». Для асвятлення лучынай выкарыстоўваліся і «коминки» – невялікія нішы ў абагравальных і хлебных печах.

З вышэйпрыведзеных апісанняў відаць, што жылыя дамы пануючага саслоўя ў XVI–XVII стст. не дасягалі такога высокага развіцця, як пазней. У аснове – гэта звычайная сялянская хата з многімі прыбудовамі і ўнутранай сегментацыяй жылых памяшканняў (святліца, сенцы, спальня і г.д.). Асабліва гэта бачна, калі параўнаць планіроўку жылля з афармленнем яго інтэр'ера, багаццем хатняга начыння і абстаноўкі, якія дасягнулі ў той час высокага ўзроўню.

Што ж тычыцца інтэр'ера сялянскага жылля XVI–XVIII стст., то аб ім мы можам меркаваць па апісаннях будынкаў маёнткаў, у якім жыла чэлядзь. У чалядных хатах пякарні будаваліся цагляныя («муравана») або глінабітныя печы. У іх пяклі хлеб і рыхтавалі ежу для прыслугі. Такія печы ў асноўным не мелі коміна, адсюль і назва самой хаты – «чорная». «В пекарню из сеней дверь на пятце, в ней печь черная, стол, лавы две при стене» [9]. Такія ж печы былі і ў грыднях вознікаў і працак: «кухня низко при земли; с кухни изба черная...» [7]. Печ, у якой пяклі хлеб, не абкладалі кафляй, тады як ацяпляльныя печы ўжо па інвентарах XVI ст. былі звычайна кафляныя («поливанные»).

Вокны часта былі незашклёнымі і зачыняліся бычыным пульхіром, прамасленай паперай або драўлянай засаўкай. У інвентары смаргонскай сядзібы за 1621 г. адзначаецца, што

«...домик, в котором живут слесари, имеет одно окно со стеклом, а второе – бумажное» [15, арк. 3 адв.].

Унутранае абсталяванне жылля чэлядзі было бедным. У інвентары маёнтка князя Карла Радзівіла апісаны інтэр'ер памяшкання для конюхаў: «Две скамьи. Печка из серых изразцов... Дымоход не выведен на крышу...» [13, арк. 3]. У гэтым жа інвентары дадзена апісанне інтэр'ера «домика» для прачак: «...из сеней вход в комнату. Дверь на петлях. Две скамьи, 3 окна: 2 со стеклом, в третьем нет стекол...Печка из простых изразцов...» [15, арк. 2]. Апісанне падобных інтэр'ераў можна знайсці і ў шэрагу іншых інвентароў.

У інвентарах XVII–XVIII стст. неаднаразова прыгадваюцца дзверы, якія круціліся на драўлянай асі («на бегунах» ці «пятцы»). «...Вход в сени через дверь на бегуне. С правой стороны пекарня. Дверь на бегуне с крючком и пробоями...» [13, арк. 3 адв.]. Для такой дзверы ўнізе ставілася калодка з паглыбленнем – «чашкай», у якой круціўся заостраны канец восі дзверы. Такія ж дзверы нярэдка сустракаліся і ў XIX ст.

Такім чынам, параўнальны аналіз інтэр'ераў магнацкіх сядзіб, памяшканняў для прыслугі і сялянскага жылля XVI–XVIII стст., выявіў агульныя рысы ўнутранай планіроўкі і абсталявання. Перш за ўсё гэта строгае функцыянальнае прызначэнне асобных частак жылля, якое мае шматвяковую традыцыю. Па-другое, амаль поўная адсутнасць перасоўнай мэблі (акрамя стала, крэслаў, лаў). Усё гэта пацвярджае, што інтэр'ер жылля ўсіх сацыяльных слаёў, у тым ліку і магнацкіх сядзіб, у гэты перыяд меў у аснове ўнутранай планіроўкі народную традыцыю.

---

1. *Бобровский, П.* Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Ген.штаба. Гродненская губ. / П. Бобровский. – СПб. – Ч. 1. – 845 с.

2. *Акты* Виленской археографической комиссии (АВАК). – Вильно, 1887. – Т. 14. – 702 с.

3. Там жа. С. 186.

4. Там жа. С. 200.

5. Там жа. С. 200.

6. Там жа. С. 228.

7. Там жа. С. 356.

8. Там жа. С. 436.

9. Там жа. С. 629.

10. Акты Виленской археографической комиссии (АВАК). – Вильно, 1910. – Т. 35. – 624 с.
11. Там же. С. 195.
12. Там же. С. 216.
13. Нацыянальны гістарычны архіў Беларусі (НГАБ). – Ф. 694. – Воп. 2. – Спр. 8263.
14. Там же. Спр. 8424.
15. Дзяржаўны гістарычны архіў Літвы (ДГАЛ). – Ф. 525. – Воп. 8. – Спр. 1192.

РЕПОЗИТОРИЙ БГУКИ